

ні фіброскопи таких відомих фірм, як Medit Inc. (Канада), «USA Borescopes» (США), «SAS Research & Development Services», «Allen» (Велика Британія); «Henke-Sess Wolf GmbH» (ФРН) (рис. 22).

Рис. 22. Вибухозахищений промисловий бороскоп «Videoscope XT» (а); «Olympus Iplex G Lite» (б); «Pearpoint P374» (в)

5.5. Техніко-криміналістичні засоби, методи та технології профілактики кримінальних правопорушень

Одним із важливих завдань криміналістики є розроблення та впровадження в практику ефективної системи профілактики кримінальних правопорушень. Цей напрям передбачає проведення наукових досліджень цієї проблематики, активізацію застосування сучасних засобів, прийомів і методів виявлення та усунення обставин, що сприяють скоєнню та приховуванню злочинної діяльності, а також засобів, прийомів і методів, спрямованих на попередження вчинення і профілактику кримінальних правопорушень, які заходяться ще на стадії підготовки¹.

Вирішенню таких завдань сприяє розроблення і використання техніко-криміналістичних засобів і методів профілактичної діяльності. **Техніко-криміналістичні засоби профілактики кримінальних правопорушень** – це спеціально виготовлені або пристосовані прилади, пристрої, а також прийоми, розроблені способи, методи та правила їх застосування, що сприяють запобіганню, виявленню і припиненню злочинної діяльності. Використання таких засобів,

¹ Shevchuk V. Technical and Criminalistic Means and Methods of Preventive Activity. *Textbook of Criminalistics*. Vol. II. Criminalistic Technique and Tactics / editorial board: H. Malevski, V. Shepitko and others. Vilnius ; Kharkiv : Pravo, 2023. § 1.5. P. 26–35.

методів має превентивний характер, перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень і сприяє їх виявленню.

У цьому плані більш широким є поняття *«техніко-криміналістичне забезпечення профілактики кримінальних правопорушень»*, під яким слід розуміти систему теоретичних положень і практичних рекомендацій криміналістики, спрямованих на розроблення та впровадження в практику боротьби зі злочинністю техніко-криміналістичних засобів, прийомів і методів використання для попередження і припинення злочинної діяльності криміналістично значущої інформації про обставини, що сприяють їх учиненню і приховуванню, а також розроблення та впровадження рекомендацій щодо способів їх усунення (запобігання) і профілактики.

Засоби й методи криміналістичної профілактики класифікують за різними підставами¹ (за видами профілактичних завдань, за сферою та напрямками застосування, за функціональним призначенням, за службовою роллю тощо).

За видами профілактичних завдань технічні засоби та методи криміналістичної профілактики доцільно поділити на п'ять груп:

1) *технічні засоби й методи, які використовують для виявлення фактів, що сприяють скоєнню або приховуванню кримінальних правопорушень*. До них можна віднести: а) техніку спеціаліста, слідчого, а також технічні комплекти криміналістичної та оперативної техніки; б) засоби й методи експертного дослідження; в) прийоми й методи непроцесуального використання криміналістичної та оперативної техніки;

2) *технічні засоби й методи захисту різних об'єктів від злочинних посягань*, наприклад, засоби охоронної сигналізації, засоби, що перешкоджають скоєнню кримінального правопорушення (ускладнюють його). Прикладом можуть бути захисні засоби в документах у вигляді нових захисних сіток, установлення індивідуального запаху людини за слідами запаху, вилученими з різних місць подій; установлення запахових слідів злочинця на предметах, виявлених удома, на місці події;

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (в сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 67–68 ; Саковський А. А. Засоби криміналістичної техніки. *Криміналістика* : підручник / за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. С. 93–99 ; Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 15 та ін.

установлення запахових слідів потерпілого на предметах, вилучених у злочинця тощо. Рекомендації щодо вдосконалення контрольних замків, способів накладання зліпків сургучних і пластилінових відбитків печаток дають змогу усунути несанкціоноване проникнення до сховища без порушення відбитків печаток;

3) *технічні засоби, що сприяють розкриттю кримінальних правопорушень, які передбачають створення умов виникнення на місці вчинення кримінального правопорушення додаткових слідів, наприклад, слідів рук, звуку, запаху. У таких випадках застосовують спеціальні технічні засоби або пристрої, так звані «пастки», контакт із якими залишає на одязі, руках злочинця та засобах учинення кримінального правопорушення невидимі сліди, візуалізація яких потребує спеціальних засобів виявлення (рис. 23);*

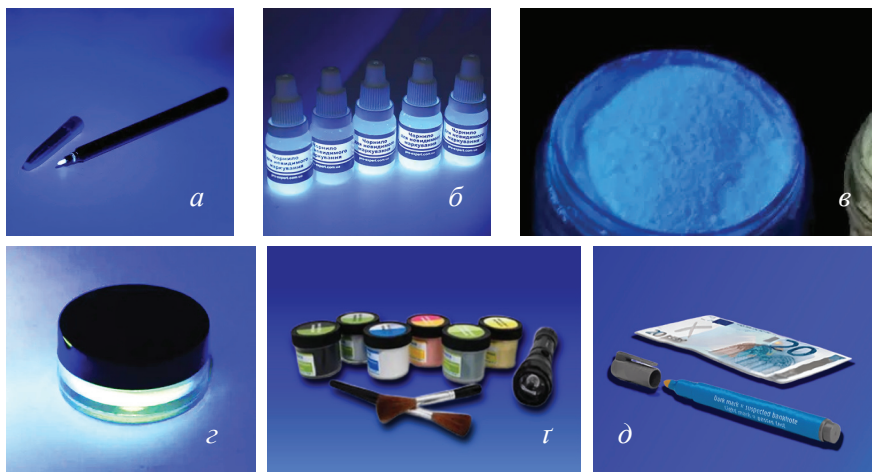

Рис. 23. Засоби, що створюють умови виникнення на місці вчинення кримінального правопорушення додаткових слідів: *а* – маркер ультрафіолетовий для невидимого маркування; *б* – чорнило для невидимого маркування; *в* – порошок флуоресцентний для невидимого маркування; *г* – порошок невидимий для маркування; *д* – паста невидима для маркування; *е* – фломастер-детектор підроблених купюр

4) *технічні методи й засоби отримання інформації про підготовку кримінального правопорушення. Це засоби спеціальної техніки, які застосовують співробітники оперативних підрозділів, наприклад, для*

негласного документування злочинної діяльності фотозйомкою, відеозаписом, зняттям інформації з каналів зв'язку тощо;

5) *технічні методи й засоби вчинення активного психологічного впливу на осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень*, наприклад, використання систем відеоспостереження, установлених у місцях скупчення людей на вокзалах, в універмагах тощо. Наприклад, відеокамери і системи спостереження, установлені на дорогах з інтенсивним рухом, суттєво перешкоджають учиненню порушень правил дорожнього руху¹.

Технічні засоби, що розробляються криміналістикою, використовуються з метою запобігання кримінальним правопорушенням не тільки в процесі розслідування, судової та експертної діяльності, а й підчас проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, криміналістичних досліджень та інших видів діяльності з попередження злочинних посягань, що не регулюються кримінальним процесуальним законом. Останнім часом ставиться питання розширення меж застосування криміналістичних засобів профілактики щодо адміністративної, господарської та інших видів юридичної діяльності.

Техніко-криміналістичні засоби профілактики кримінальних правопорушень також поділяють на: 1) *спеціально виготовлені* (суто криміналістичні); 2) *запозичені з інших галузей науки й техніки та пристосовані для криміналістичних цілей*; 3) *універсальні чи загально-технічні, що використовують для різних, зокрема й криміналістичних цілей без перероблення чи пристосування*. До переліку криміналістичних технічних засобів входять засоби, створені в інших галузях науки й техніки, але які мають важливе значення для запобігання кримінальним правопорушенням. Як криміналістичні необхідно розглядати всі засоби, розробки, удосконалення, застосування яких із метою попередження кримінальних правопорушень є можливим на основі науки криміналістики незалежно від джерела їх виникнення і початкової мети створення.

Розроблення техніко-криміналістичних засобів і методів профілактичної діяльності вже активно здійснюється, до того ж вони широко

¹ Піріг І. В. Концептуальні положення криміналістичної техніки. *Криміналістика* : підруч. для студентів ВНЗ / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Піріг, В. М. Плетенець. 2-ге вид. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2017. С. 41–75.

застосовуються з метою захисту об'єктів, що охороняються, виявлення розпочатої злочинної діяльності, її припинення та вирішення інших запобіжних завдань. Водночас виявлення даних обставин, що сприяли скоєнню кримінальних правопорушень, є цілком можливим за допомогою загально-технічних засобів, які можуть використовуватись і з метою встановлення обставин, що сприяли вчиненню такої злочинної діяльності.

За своєю службовою роллю забезпечення процесу розслідування та сприяння протидії сучасній злочинності існуючі криміналістичні засоби й методи профілактики кримінальних правопорушень поділяють на такі групи: 1) засоби й методи встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню або приховуванню кримінальних правопорушень; 2) засоби й методи отримання інформації про підготовлювані кримінальні правопорушення; 3) засоби й методи захисту різних об'єктів від злочинних посягань і створення сприятливих умов для виникнення доказової інформації.

Причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення або його приховування, установлюються не лише органом досудового розслідування та судом, а й співробітниками оперативних підрозділів. Установленню таких даних сприяють засоби й методи, що використовуються, як при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, так і в межах агентурної роботи, і з оперативних розробок, і в процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Криміналістичні засоби й методи захисту різних об'єктів від злочинних посягань і створення сприятливих умов для виникнення доказової інформації насамперед являють собою засоби й методи, що ускладнюють злочинні посягання на цей об'єкт чи цю категорію об'єктів або унеможливають успішне здійснення таких посягань; сприяють своєчасному припиненню такої злочинної діяльності, а в деяких випадках їх розкриттю. Це відіграє стримувальну та превентивну роль щодо можливого вчинення кримінальних правопорушень та/або забезпечення сприятливих умов для виникнення доказової інформації, ефективності розслідування та судового розгляду таких кримінальних проваджень.

Одним із головних напрямів використання техніко-криміналістичних засобів профілактики кримінальних правопорушень є *виявлення*

криміналістично значущої інформації про обставини, що сприяли вчиненню та приховуванню кримінальних правопорушень. Інформацію про обставини, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, збирають за допомогою тих самих техніко-криміналістичних засобів, які застосовують для виявлення, фіксації та дослідження й іншої криміналістично значущої інформації, що використовують для розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. За допомогою техніко-криміналістичних засобів, що розробляє трасологія, можна виявити конструктивні особливості в замках та інших замикальних пристроях, недоліки маркування, упаковки та пломбування матеріальних цінностей, що дають змогу здійснювати їх розкрадання. Засобами, які використовують для криміналістичного дослідження документів, із метою попередження правопорушень, може бути встановлено слабкий захист деяких документів, що значно полегшує їх підробку й використання зі злочинною метою.

Умови, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень та які виявляють за допомогою науково-технічних засобів, мають різний характер. Одні з них, ті, що виявляють на основі спеціальних знань із криміналістичної техніки, але без застосування будь-яких технічних засобів, називають *організаційними*. До них можна віднести, наприклад: недоліки в маркуванні або упаковці товарів, порушення правил заповнення, обліку й обігу документів, які полегшують їх використання в злочинних цілях. Інші обставини, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень і виявляються лише під час використання технічних засобів чи спеціальних методів дослідження, називають *технічними*. До них належать: дефекти в замках та інших складних замикальних пристроях, слабкі захисні засоби деяких документів, які виявляють за допомогою спеціального експериментального дослідження.

Застосування криміналістичної техніки з метою виявлення умов, які сприяють скоєнню кримінальних правопорушень, може здійснюватись у процесуальній та непроцесуальній формах. *Процесуальну* форму діяльності використовують при збиранні, дослідженні доказів, тобто при проведенні слідчих (розшукових) дій і під час призначення судових експертиз. Так, слідчий може надати експерту для огляду документ із метою оцінки надійності його захисних властивостей. Фактичні дані й умови, що сприяють учиненню кримінальних правопору-

шень, можуть бути предметом дослідження судової експертизи, зокрема і криміналістичної. *Непроцесуальними* формами застосування криміналістичної техніки з метою виявлення умов, що сприяють скоєнню кримінальних правопорушень, найчастіше застосовуваними в практичній діяльності, є різноманітні обстеження, проведені оперативними працівниками. Наприклад, вони можуть обстежити об'єкти з метою визначення ступеня надійності захисних пристроїв. Отриману таким чином інформацію потім використовують для розроблення відповідних профілактичних заходів.

Важливим напрямом застосування техніко-криміналістичних засобів і методів профілактичної діяльності є розроблення заходів, які повинні ускладнювати або повністю виключати можливість учинення кримінального правопорушення, тобто перешкодити правопорушнику довести до кінця свій злочинний задум. Оскільки розроблення таких заходів найчастіше проводиться після виявлення умов, що сприяють учиненню правопорушень (злочинів), то такі обидва напрями запобіжної діяльності тісно взаємопов'язані.

Особливого значення набуває такий напрям діяльності профілактики кримінальних правопорушень, як своєчасне припинення науково-технічними засобами злочинних дій, що почалися, та створення умов, що забезпечують швидке виявлення винних, які вчиняють такі дії. Ураховуючи роль науково-технічних засобів, що розробляються криміналістикою, у припиненні злочинної діяльності, необхідно виходити із запобіжного значення традиційної криміналістичної техніки, а також спеціальних приладів і пристроїв, призначених для профілактики злочинних дій. Застосування традиційної криміналістичної техніки при збиранні та дослідженні криміналістично значущої інформації сприяє швидкому розкриттю злочинів, що має велике превентивне і профілактичне значення. До того ж своєчасне й повне розкриття кримінальних правопорушень саме собою має попереджувальне і профілактичне значення. Кожний конкретний приклад викриття злочинців і притягнення їх до кримінальної відповідальності наочно переконує в невідворотності покарання і може утримати осіб від учинення будь-яких злочинних посягань. Профілактичне значення спеціальних приладів і пристосувань, призначених для припинення протиправних дій, полягає в тому, що за їх допомогою можна припинити злочинну діяльність, що почалася, та перешкодити настанню суспільно небезпечного

результату. Такими засобами насамперед є різні сигнальні пристрої, при спрацьовуванні яких можна своєчасно затримати злочинця. До них також належать засоби розпізнавання підробки документів, що дають змогу швидко припинити їх злочинне використання.

Серед обставин, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, за допомогою спеціальних техніко-криміналістичних засобів можуть бути виявлені лише умови, що полегшують виникнення злочинного наміру й досягнення злочинного результату. Наприклад, за допомогою камер і систем відеоспостереження можуть бути зафіксовані спосіб і місце проникнення на об'єкт, який був недостатньо обладнаний захисними механізмами. Фактично обставини й умови об'єктивного характеру, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, установлюються шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, експертних досліджень, різних профілактичних заходів, шляхом узагальнення слідчої та експертної практик.

Останнім часом для профілактики й попередження кримінальних правопорушень важливого значення набувають *технології штучного інтелекту*¹. Основними напрямками їх застосування є такі:

1) *формування та розвиток інтелектуальних систем відеоспостереження*, які функціонально поділяються на розпізнавання та класифікацію об'єктів відеоспостереження і відстеження шляху об'єкта відеоспостереження;

2) *охорона об'єктів*, до яких можна віднести системи централізованої охорони об'єктів «Орлан», «Кронос», «АІ-Грифон» тощо, які, по суті, являють собою комплекси технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації;

3) *забезпечення безпеки на дорогах*, яке реалізується за допомогою комплексів автоматичної фіксації, а саме за допомогою спеціальних технічних засобів, укомплектованих функціями фото- й відеозапису, що дають змогу в автоматичному режимі здійснювати виявлення та документування подій, які містять ознаки адміністративних правопору-

¹ Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. С. 491–503.

шень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (наприклад, проєкт «Vezha»);

4) *розпізнавання облич людей, автомобілів, зброї, підозрілої поведінки окремих осіб тощо* (Clearview AI, Coban Technologies тощо), які, наприклад, Міністерство оборони України активно використовує (Clearview AI), щоб розпізнавати російських військових, ідентифікувати загиблих і воєнних злочинців-окупантів, а технологічна компанія «Coban Technologies» упроваджує модернізовану версію камер зі штучним інтелектом для поліцейських автомобілів, які ідентифікують інші автомобілі, перехожих і водіїв, а також можуть визначити підозрілу поведінку особи;

5) *прогнозування кримінальних правопорушень*, тобто сприяння підвищенню ефективності профілактичної роботи правоохоронців за допомогою застосування методів прогнозування кримінальних правопорушень, картографування злочинності, технологій ІІІ, які можуть створювати обґрунтовані прогнози щодо темпоральних, територіальних і якісних показників злочинності та розробляти рекомендації щодо їх профілактики засобами криміналістики.

Ефективність і результативність профілактики окремих видів кримінальних правопорушень можлива лише за умови комплексного використання техніко-криміналістичних засобів і методів профілактичної діяльності. До того ж успішне виконання завдань профілактики злочинної діяльності значною мірою залежить від науково обґрунтованих розробок спеціальних засобів виявлення та попередження кримінальних правопорушень, серед яких особливе місце належить техніко-криміналістичним засобам і методам профілактики кримінальних правопорушень.

5.6. Тенденції та сучасний стан розвитку криміналістичної техніки

Тенденції розвитку криміналістичної техніки визнаються передусім сучасними тенденціями розвитку криміналістики як науки синтетичної природи, їхнім впливом на формування криміналістичних знань. Такі тенденції сьогодні залежать від різних чинників: впливу науково-технічного прогресу; інтеграційних процесів; запровадження інформацій-